

Amazonia arkeologio

Roberto da Silva RIBEIRO

1 - Enkonduko

Amazonio estas preskaŭ mita regiono, sed la plejparto de mitoj estas eraroj aŭ mensogoj. Laŭ ĝenerala kaj tute erara ideo, kiun multaj personoj havas pri Amazonio, ĝi estas sovaĝa regiono preskaŭ ne tuŝita de homoj ĝis hodiaŭ. Oni mispensas, ke en tiu pluvbaro, la grundo certe estas tiel koroda, ke ekcepte de la ŝtoniloj, nenio restis konservebla de la malmultaj indiĝenoj, kiuj tie vivis. Tiel, se tiuj mitoj estus veraj, oni eĉ ne povus paroli pri amazonia arkeologio, ĉar oni ne povas fari arkeologion pri senhoma regiono sen restaĵoj. Vere, komence, eĉ la arkeologoj pensis tiel. La unuaj sciencistoj pensis, ke maksimume oni trovas restaĵojn de Inkaaj influoj en la amazoniaj primitivuloj, eble iajn Inkaajn komercajn havenojn aŭ ion similan. Tamen, mitoj estas nur mitoj kaj eraroj estas eraroj. Amazonia arkeologio estas tre riĉa kaj mirinde fruktodona. Tie vivis grandaj kaj imponaj kulturoj tute sendependaj de la montara imperio, kvankam certe ili interkontaktis.

Amazonio.

2 - Kio estas Amazonio?

Amazonio estas basena regiono de Rivero Amazono, kiu okupas areon en ses landoj,

La aŭtoro ekzamenas arkeologian ceramikaĵon.

kie estas granda ĝangalo. Tion diras la geografiaj libroj, sed al fremdulo estas tre malfacile fari al si ideon pri Amazonio ¹. Imagu arbaron tiel grandan kiel la kontinenta Usono aŭ duono de Eŭropo, tiel larĝa kiel Atlantika Oceano, densa, sen ŝoseoj, en kiu vivas ankoraŭ nekonataj bestoj, kie loĝas homoj, kiuj ankoraŭ ne konas okcidentulojn. Tio ĉi estas Amazonio. Sed Amazonio ankoraŭ havas du grandajn urbojn, Beleno kaj Manaŭso, kun pli ol unu miliono da loĝantoj, tiel grandaj kiel Munkeno aŭ Barcelono. Alie, en Amazonio ne estas nur pluvbaro, sed ankaŭ savanoj, montaraj arbaroj, naturaj kampoj kaj agrokulturaj zonoj. Eĉ pluvbaro ne estas unutipaj, sed estas dekoj da malsamaj zonoj. Tiel, oni ne miru, ke krom jaguaro kaj simioj, ankaŭ vivas unu speco de urso en Amazonio. Tie vivas ankaŭ sovaĝaj ĉevaloj, krom piranjoj kaj aligatoroj. En la amazoniaj riveroj naĝas ankaŭ rajoj kaj delfenoj.

3 - Amazonio antaŭ ol la arkeologiaj eltrovoj

La unuaj eŭropanoj, kiuj vizitis Amazonion, estis hispanoj, ĉar komence, pro Traktato de Tordeziljo (1494) la tuta regiono apartenis al Hispanio. Komence, oni volis uzi la riveron Amazonon kiel vojon al Peruo, kiu tiutempe riĉigis la hispanajn reĝojn per arĝento, sed la vojo tra Karibo montriĝis pli taŭga. Amazonio restis neokupata, kaj la portugaloj ricevis la plej grandan parton de ĝi

¹ La Amazonia arbaro okupas areon en ses sendependaj landoj kaj en la franca transmara departemento Gujano, kvankam la Amazonia baseno okupas areon nur en kvar el tiuj landoj. (RSR)

per la Traktato de Madrido, ŝanĝe de la agnosko de la hispana okupo de Filipinoj, kiu teorie estis portugala teritorio.

La unua hispana kapitano, kiu navigis tra Amazonio estis Francisco de Orellana, en 1540. Li skribis raporton, en mezepoka stilo², plenplena de mirindaĵoj, ĉefe pri grandegaj vilaĝoj kaj militemaj virinoj. Pro tio, la rivero gajnis la nomon "Rivero de Amazonoj". Oni ne kredis pri amazonoj, eĉ ne pri grandaj vilaĝoj, kiuj havus eĉ pli ol 10 mil loĝantojn, ĉefe ĉar kiam portugaloj alvenis al la regiono, ne trovis pli ol kelkajn indiĝenajn vilaĝetojn, certe pligrandaj ol la nuntempaj, sed ne mirinde grandaj aŭ tre evoluigitaj³.

4 - Arkeologiaj trovoj

En la 19-a jarcento, sciencistoj sub protekto de la imperiestro Petro La Dua komencis arkeologiajn esplorojn en Brazilo. Ili trovis en Insulo Maraĝoo (Marajó), ĉe la enirejo de Amazonio, belegajn ceramikojn kaj ege grandajn terasojn. Ili ankaŭ trovis belegajn artfaritaĵojn ĉirkaŭ Beleno, ĉe Tapaĝoso (Tapajós). Poste, dum preskaŭ unu jarcento, oni ne laboris en la regiono, kaj la kulturoj de Maraĝoo kaj Tapaĝoso restis kiel misteroj.

Ĉirkaŭ 1968-78 estis usona projekto por ellaborado de provizora mapo de la amazoniaj prahistoriaj kulturoj. La ĉefa hipotezo de usonanoj estis, ke la kulturoj de Maraĝoo kaj Tapaĝoso estis periferia eĥoo de anda civilizo. Kvankam la trovoj ne apogis ĉi tiun hipotezon, tiu teamo neniam forgesis sian originan ideon. Nur post kreado de aŭtonoma nacia arkeologia skolo en Brazilo, tiuj teorioj ekfalis.

En 1977, la brazila geologo Ondemar Dias trovis, hazarde, artefaritajn montojn en Akreo (Acre), kiujn li nomis "geoglifojn", ĉar ili estas klare videblaj aviadile, kiel la desegnoj de Nazca, kvankam ili ne estis

skribaĵoj, sed arkitekturaj strukturoj. Malgraŭ la malbona etimologio, nuntempe arkeologoj ankoraŭ uzas tiun nomon. Tiu trovo montris, ke evoluigita kulturo ekzistis ne nur ĉe Atlantiko, sed en la centro de Amazonio.

Iom post iom, novaj trovaĵoj montris ke, antaŭ kelkaj jarcentoj, la Amazonia Baseno similis al la prahistoria regiono de Nilo antaŭ la unuiĝo de Egipto. Pra-indiĝenoj eltrovis metodon por kemie fertiligi grandajn areojn apud la amazoniaj riveroj kaj kreis la "arkeologiajn nigrajn terojn" (ANT), aŭ, kiel la loka popolo nomas ĝis hodiaŭ "teroj de indiĝenoj". Tiuj nigraj teroj permesis "veran" agrokulturon, t.e., kultivado de rizo kaj maizo, kaj ne nur de manioko kaj aliaj nutre malriĉaj radikoj. La kultivado unue de rizo, poste de maizo, permesis la ekzistadon de grandaj vilaĝoj, preskaŭ urboj, kiel Orellana ilin vidis dum sia vojaĝo⁴.

Tiuj grandaj vilaĝoj havis altkvalitan ceramikon, konstruis grandajn terajn bazojn al siaj kvartaloj kaj tombejoj, kvankam ili uzis, tre eble, lignajn domojn. Ĉi tio montras, ke ili havis kompleksan socian strukturon, ĉar tiaj faraĵoj bezonas specialistojn.

Alia grava nuntempa eltrovo de amazonia arkeologio estis megalitoj en nordo de Amapao. Oni trovis megalitan konstruaĵon eĉ kvar-metran kun astronomia poziciigo al la nordo de Amazonio ĉe rivero Kalsoeno (Calçoene). Tiuj lokoj taŭgis kiel tombejoj kaj deponejo de ceramiko, eble oferoj al mortintoj.

Oni ankaŭ trovis indicojn, ke la prapatroj de la nunaj ŝavantoj (Xavantes) plantis forstojn kun perfekte rektaj vojoj, kiuj atingis multajn kilometrojn formantaj stelforman reton. Oni pensas, ke parto de la nuna Amazonio, ĉefe la suda parto, en Matogroso kaj Akreo ne estas praarbaroj, sed devenas de antikvaj forstoj.

5 - Inkaa influo

La determinisma teorio diris, ke alte evoluigita kulturo ne eblas en tropikaj regionoj. Laŭ tiu skolo, amazonia klimato malhelpus akiron de manĝaĵo, ĉar estas malmultaj grandaj bestoj kaj nebonaj teroj por agrokulturo. Sekve, la unuaj arkeologoj pensis, ke kompleksaj ceramikoj trovitaj en Amazonio estis kreitaj sur Ando kaj

2 Ne devas mirigi iun ajn, ke la eŭropanoj raviĝis kaj revis, kiam ili alvenis al ekzotaj lokoj kiel la tiatempa Brazilo. La priskribo de la aktuala Amazonio, farita de Ribeiro en la paĝo 12, ankoraŭ nuntempe kapablas ravi la LK-redaktiston, portugalo kiu neniam estis en Brazilo. (JJS)

3 Ĉu Francisco de Orellana estus mensogulo? Ĉu la portugaloj estus blindaj? Plejcerte Francisco ne mensogis, kaj li rakontis kion li vidis. Ĉu eble la hispanoj etnocidis tiujn popolojn antaŭ ol la alveno de la portugaloj? (JJS)

4 Vidu noton 2. (JJS)

divastigitaj malsupren.

Certe estas influoj de inkaa kulturo en Amazonio. Oni scias, ke inkaoj sendis ambasadorojn al amazoniaj triboj, ĉefe en la nuna Peruo. Kiel ofte okazas, grandaj imperioj ŝatas rigardi siajn najbarojn kiel vasalojn, kvankam ili ne havas efektivan povon sur ili. Simbolo de vasaleco de amazoniaj triboj estis la kupra hakilo, kiun la tribestro ricevis de la inkaa ambasadoro. Kiam la unuaj hispanoj alvenis tien, tribestroj komprenis la novajn ferajn hakilojn kiel

p. K. Ili aperis kaj fruktodonis preskaŭ sen ekstera influo, kaj malaperis ankaŭ preskaŭ sen ekstera kaŭzo. Oni kredas ke tiuj kulturoj ekdekadencis ĉirkaŭ la jaro 1400, cent jarojn antaŭ la alveno de eŭropanoj, kaj hispanoj vidis iliajn lastajn etapojn. Certe la eŭropa koloniigo helpis ilian definitivan malaperon. Ekzemple, kiam Markizo de Pombalo malpermesis la kultivon de rizo en Brazilo, la lastaj indiĝenaj amazoniaj agrokulturaj vilaĝoj malaperis⁵. Sekve, la apero, elvolviĝo kaj malapero de tiuj kulturoj estas mistero, aŭ science, granda arkeologia problemo. Ω

Rivero Negro.

simbolon de nova imperio kaj facile akceptis vasalecon al la hispana reĝo. Ankaŭ maizo alvenis al Amazonio el Centrameriko tra Ando. Malgraŭ tio, jam ekzistis evoluigita ceramiko en Amazonio antaŭ 6 mil jaroj, antaŭ la apero de la inkaa kulturo.

6 - Konkludo

Grandaj kulturoj ekzistis en Amazonio inter la 4-a jarcento a.K. kaj la 15-a jarcento

⁵ Tamen, ili povus kultivi aliajn manĝaĵojn. Ĉu estus tiu la kaŭzo de la malapero de tiuj vilaĝoj? La aŭtoro asertas, kelkajn liniojn supre, ke "ili aperis kaj fruktodonis preskaŭ sen ekstera influo, kaj malaperis ankaŭ preskaŭ sen ekstera kaŭzo."

Plejcerte la aŭtoro plu regalos la LK-legantaron per aliaj artikoloj, per kiuj ĉiuj ni konstruos sian bildon pri ĉi tiuj intereseĝaj esploroj. (JJS)

La Karavelo

Beletra Esperanto-Revuo pri la Portugallingva Literaturo

n-ro 017
julio 2009

Fondita de João José Santos, en Portugalio, en oktobro 2007

ISSN 1647-3353

Landnomoj

en la ĉefartikolo

Trapasante la Tajon...
fotoraporteto sur paĝo 24